

Tulevaisuuden osaamisen haasteet

**Päijät-Hämeen kilpailukyky- ja työmarkkinat
tapahtuma 22.10.2010**

pirjo.hedman@ek.fi

Esiteitys kuvaa muutoshaasteita osaamisessa, oppimisessa ja koulutuksessa, työmarkkinoiden jakautumisessa, johtamisessa.....

Näkemyksiä tulevaisuuden osaamistarpeista

- Talous vaikuttaa osaamistarpeeseen, ja osaaminen talouteen!
- Mitkä alat tarvitsevat osaajia?
- Määrällisiä ja laadullisia osaamishaasteita
- Oppiminenkin murroksessa

Osaamistarpeiden ennakointi – mikä muuttuu?

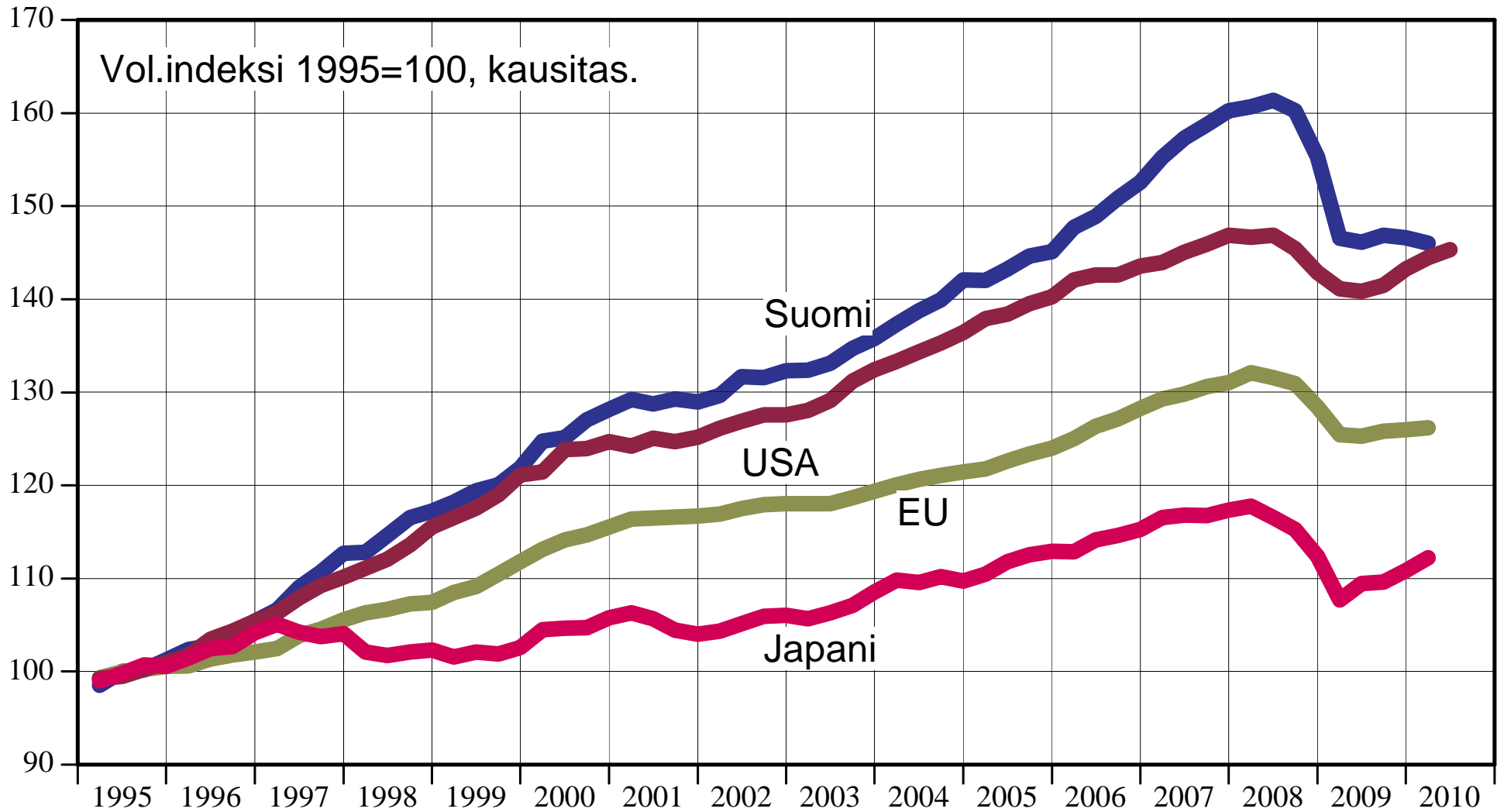
**Talous vaikuttaa osaamistarpeisiin, ja
osaaminen talouteen!**

Suomen kasvu jatkunut, lähtötasoille matkaa

- Suomen suhdannekuva normalisoitumassa
  - Näkymät myönteiset, mutta varovaiset
  - Työttömyyspelot eivät (onneksi) toteutuneet
    - Kotimainen kysyntä!
- Kilpailukyvyn merkitys korostuu
  - Kasvun käynnistyessä ankara kilpailu markkinoista
  - Kustannuskilpailukyvyn menetys: viesti palkkaneuvotteluihin
- Velkaantumisen haltuunotto edessä
  - Vastuu jätetty seuraavalle hallitukselle
  - Suomen (suhteellisen) vahvasta finanssiasemasta pelivaraa
  - Koko arsenaali käyttöön:
    - työurat, palvelujen tehostaminen, menojen hallinta ja leikkaukset, verotuksen kehittäminen, kasvua tukevat rakennemuutokset, ml. palkanmuodostus, ...

Johtaja Jussi Mustonen, EK, Yrittäjävaltuuskunnan kesäkokous 2010

Bruttokansantuote

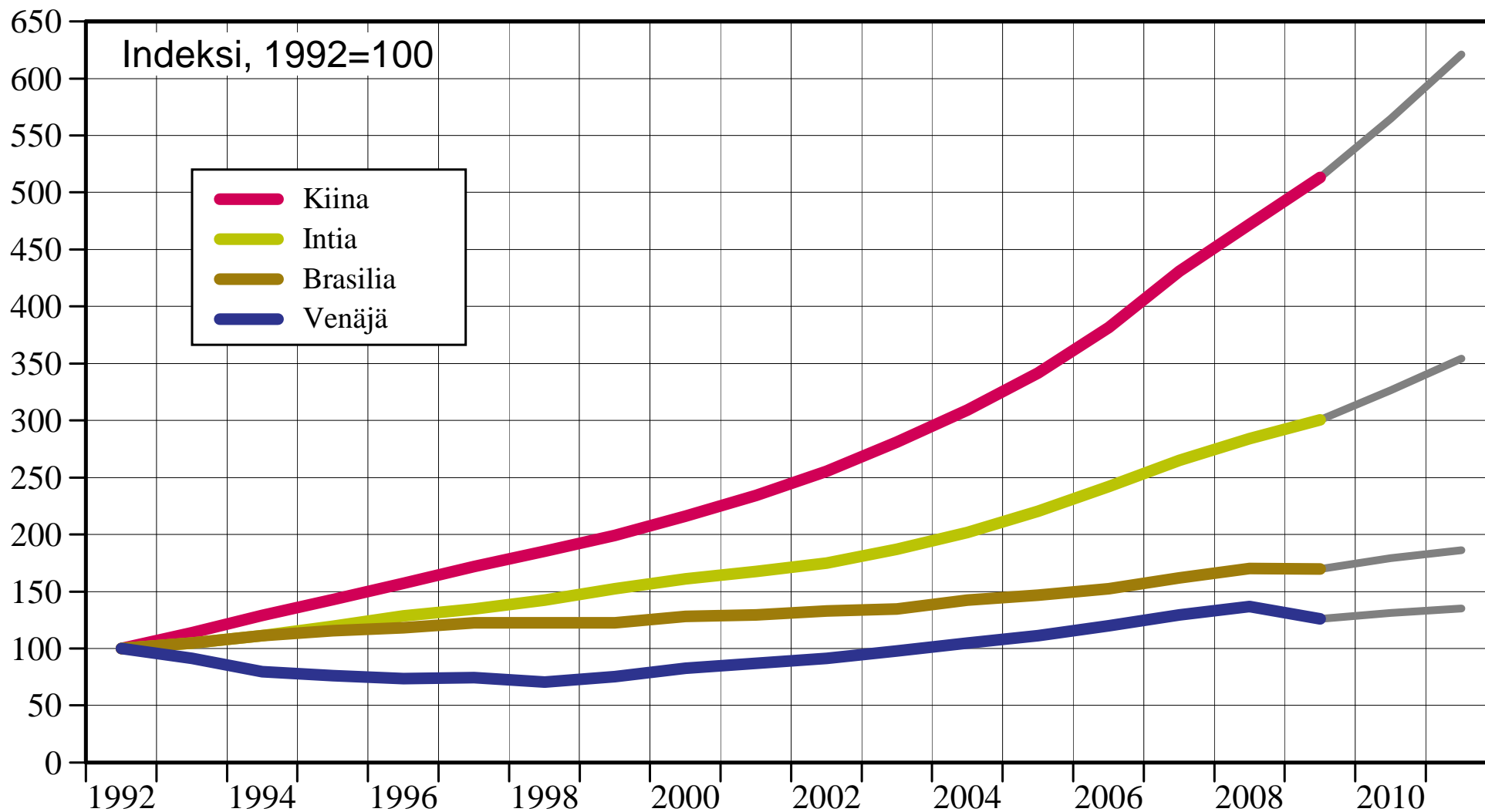
Lähde: Eurostat

3.8.2010/kokn1/jka/EKI Talousgraafit

Elinkeinoelämän keskusliitto

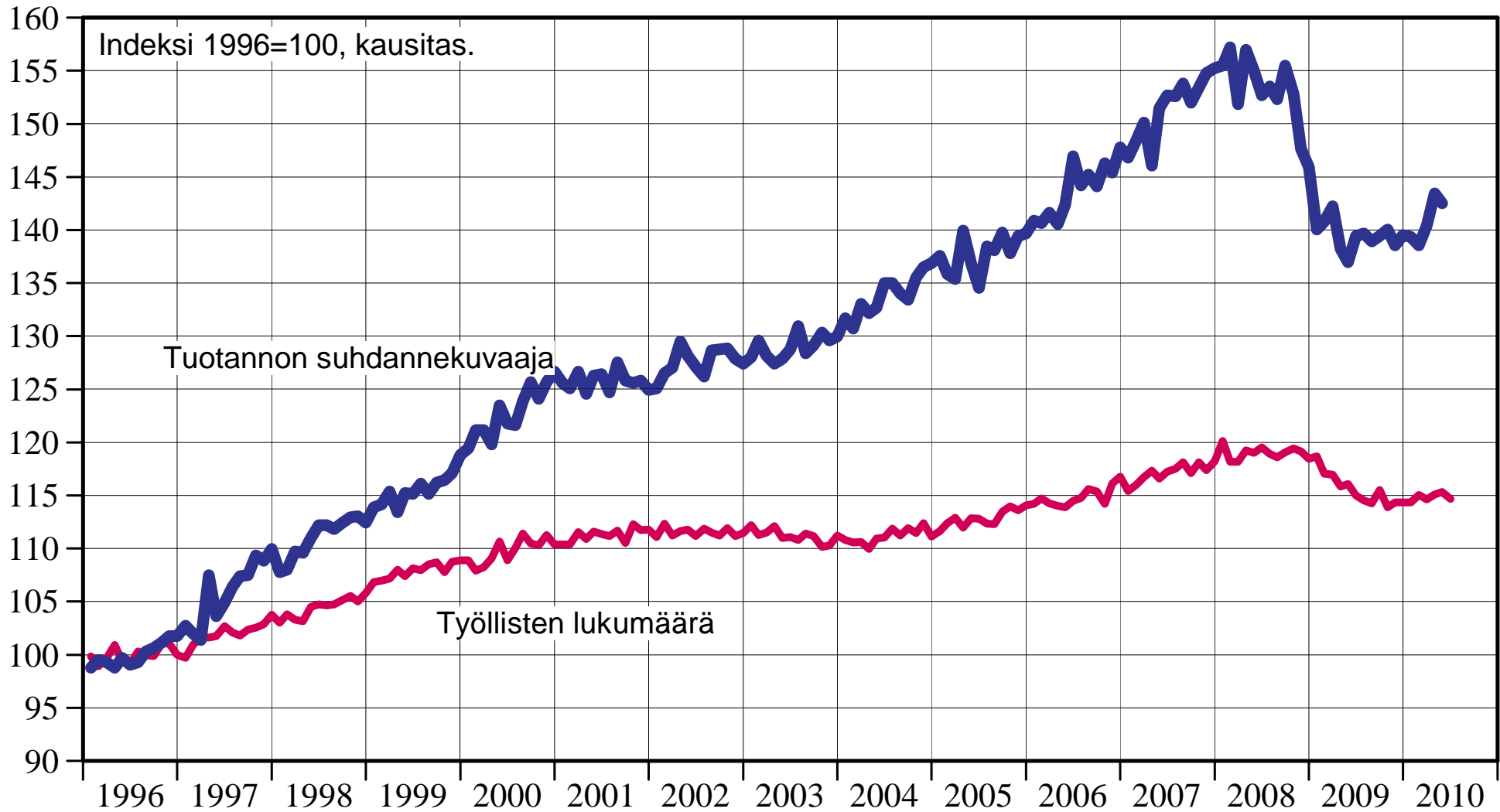
BRIC-maiden BKT:n kehitys

Lähde: IMF 04/2010

2.6.2010/kokn31/jka/EKI Talousgraafit

Tuotannon ja työllisyyden kehitys

Lähde: Tilastokeskus

6.8.2010/kokk3/jka/EKI Talousgraafit

Elinkeinoelämän keskusliitto

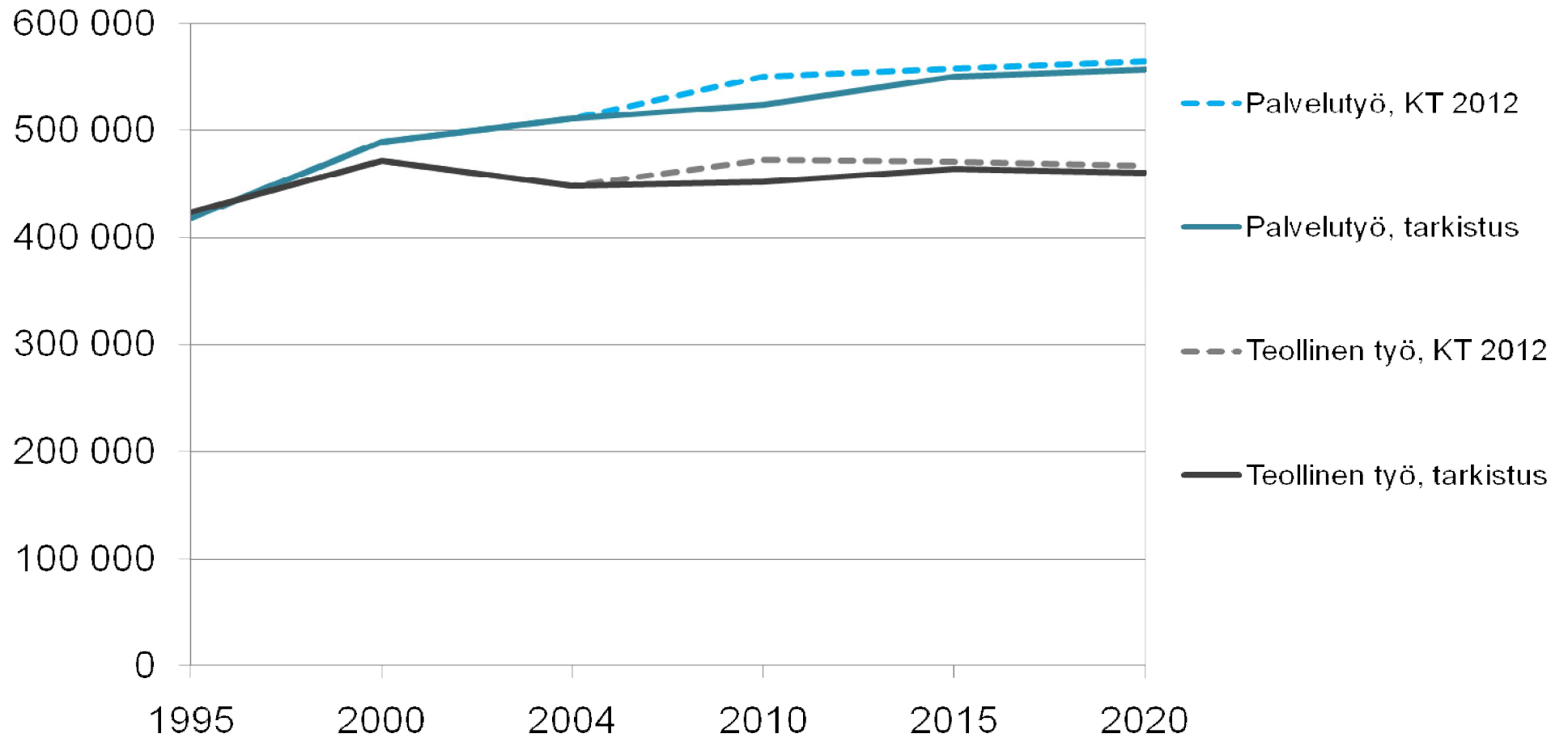
Mitkä alat tarvitsevat osaajia?

Palvelutyö kasvaa, teollinen työ säilyy ennallaan

Työllisten määrän muutos pääammattiryhmittäin tavoitekehityksen mukaan

Palvelutyö, teollinen työ

Lähde: OPH

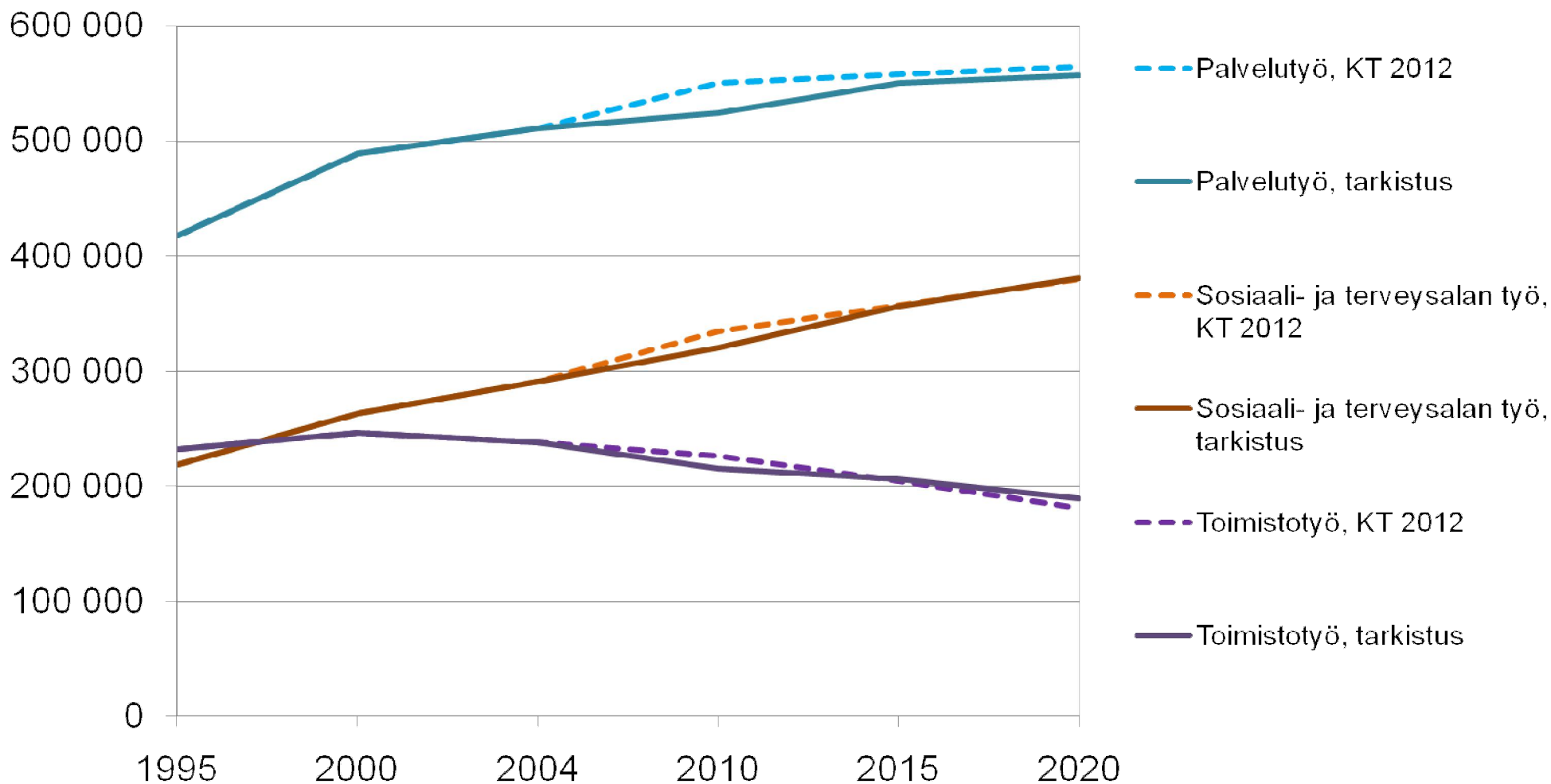

Sosiaali- ja terveysalan työvoimatarve ”räjähtää”

Työllisten määrän muutos pääammattiryhmittäin tavoitekehityksen mukaan

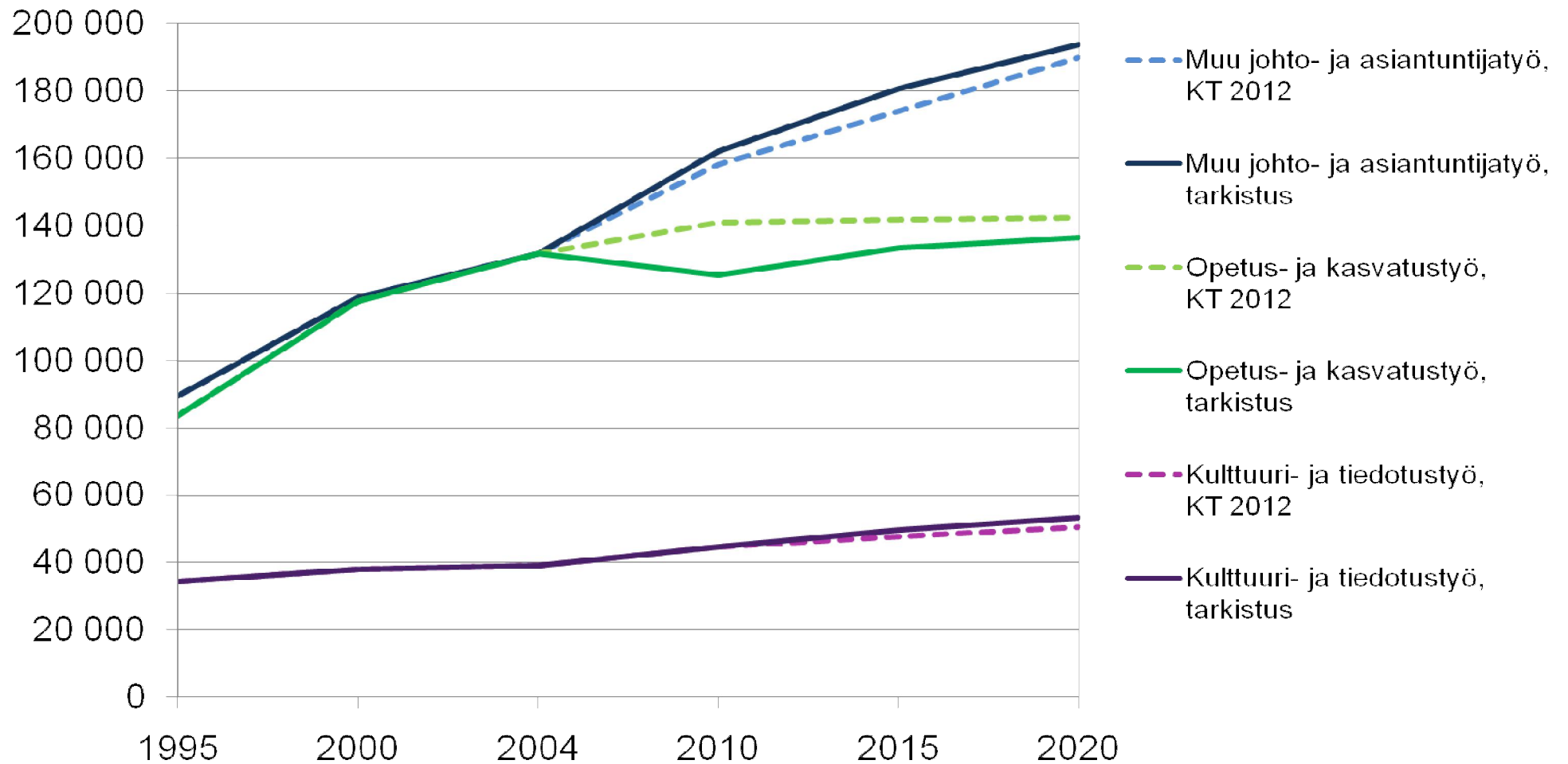
Palvelutyö, sosiaali- ja terveysalan työ, toimistotyö

Lähde: OPH

Johto- ja asiantuntijatyölle kovaa kysyntää...

Työllisten määrän muutos pääammattiryhmittäin tavoitekehityksen mukaan
Muu johto- ja asiantuntijatyö, opetus- ja kasvatustyö, kulttuuri- ja tiedotustyö
Lähde: OPH

Määrällisiä osaamishaasteita

Ammatillisen osaamisen tarve on suuri

Nuorten koulutuksen aloittaneet ja aloittajatarve (tavoitekehitys)

koulutusasteittain

Lähde: OPH

Koulutusaste	Aloittaneet	Aloittajatarve 2012		Muutos	KESUn tavoite
	2008 *)	KT 2012	Tarkistus	KT-tark.	
Ammatillinen peruskoulutus	48 034	51 900	52 500	600	49 200
Ammattikorkeakoulu	26 304	24 000	24 200	200	24 600
Yliopisto	20 365	17 100	17 400	300	19 100
Muu koulutus tai ei ammatillista tutkintoa		2 300	1 600	-700	-
Yhteensä	94 703	95 300	95 700	400	92 900

*)

Ammatillinen peruskoulutus: Wera, Opetushallitus (nuorten ops-perusteinen koulutus).

Ammattikorkeakoulutus: AMKOTA, Online-tilastot, opetusministeriö (amk-tutkinnot, nuorten koulutus).

Yliopistokoulutus: Opetusministeriö (Haapamäki 30.9.2009).

Tekniikan koulutusala on volyymiltään suurin

Nuorten koulutuksen aloittaneet ja aloittajatarve (tavoitekehitys) tekniikan ja liikenteen alalla

Lähde: OPH

Koulutusaste	Aloittaneet	Aloittajatarve 2012		Muutos	KESUn tavoite
	2008 *)	KT 2012	Tarkistus	KT-tark.	
Ammatillinen peruskoulutus	20 465	23 460	22 950	-510	21 500
Ammattikorkeakoulu	7 745	7 490	7 400	-90	7 000
Yliopisto	4 060	3 260	3 190	-70	3 500
Yhteensä	32 270	34 210	33 540	-670	32 000

*)

Ammatillinen peruskoulutus: Wera, Opetushallitus (nuorten ops-perusteinen koulutus).

Ammattikorkeakoulutus: AMKOTA, Online-tilastot, opetusministeriö (amk-tutkinnot, nuorten koulutus).

Yliopistokoulutus: Opetusministeriö (Haapamäki 30.9.2009).

Kaupallinen koulutus yksi tärkeimmistä

Nuorten koulutuksen aloittaneet ja aloittajatarve (tavoitekehitys)

yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon alalla

Lähde: OPH

Koulutusaste	Aloittaneet	Aloittajatarve 2012		Muutos	KESUn tavoite
	2008 *)	KT 2012	Tarkistus	KT-tark.	
Ammatillinen peruskoulutus	5 247	5 140	4 980	-160	5 200
Ammattikorkeakoulu	5 260	5 230	5 240	10	4 800
Yliopisto	4 840	4 040	4 090	50	4 620
Yhteensä	15 347	14 410	14 310	-100	14 620

*)

Ammatillinen peruskoulutus: Wera, Opetushallitus (nuorten ops-perusteinen koulutus).

Ammattikorkeakoulutus: AMKOTA, Online-tilastot, opetusministeriö (amk-tutkinnot, nuorten koulutus).

Yliopistokoulutus: Opetusministeriö (Haapamäki 30.9.2009).

Mistä osaajia hoitoaloille?

Nuorten koulutuksen aloittaneet ja aloittajatarve (tavoitekehitys) sosiaali-, terveys- ja liikunta-alalla

Lähde: OPH

Koulutusaste	Aloittaneet	Aloittajatarve 2012		Muutos	KESUn tavoite
	2008 *)	KT 2012	Tarkistus	KT-tark.	
Ammatillinen peruskoulutus	7 209	9 380	10 080	700	9 000
Ammattikorkeakoulu	6 943	6 600	6 590	-10	7 150
Yliopisto	1 600	2 030	2 010	-20	1 850
Yhteensä	15 752	18 010	18 680	670	18 000

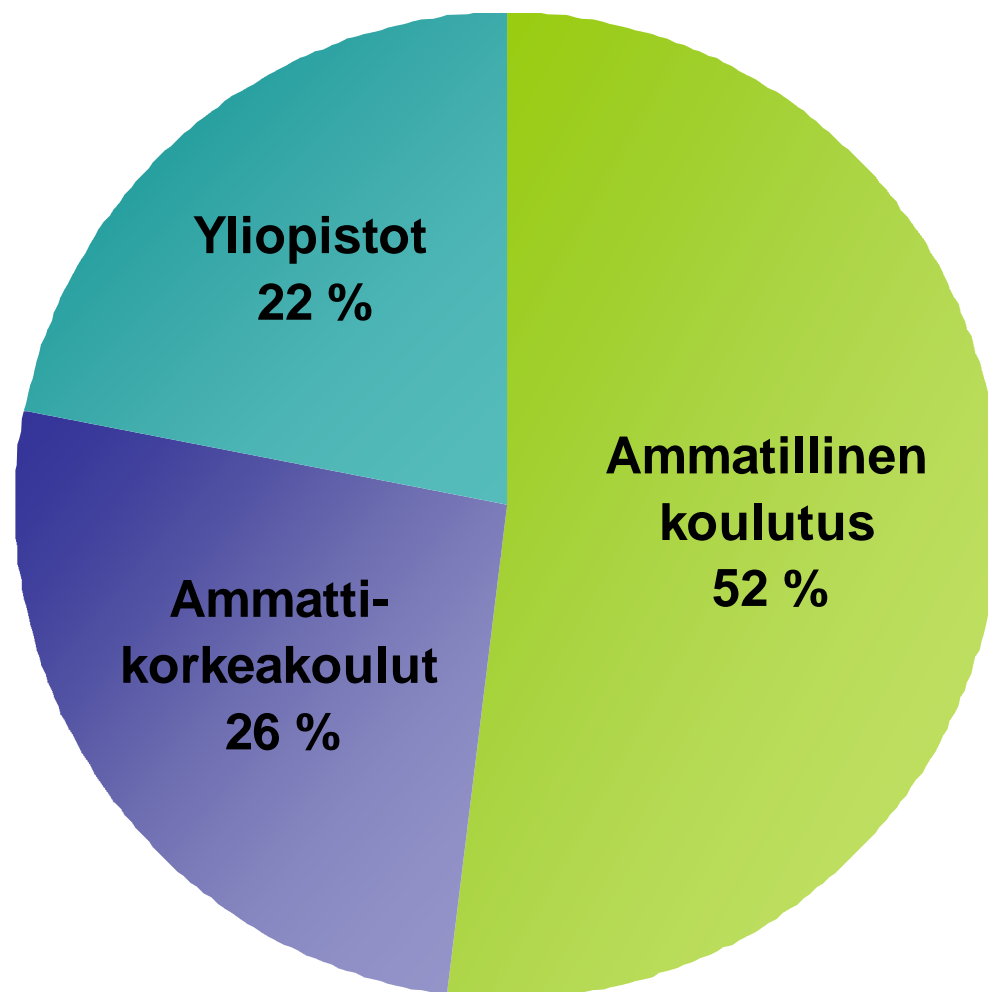
*)

Ammatillinen peruskoulutus: Wera, Opetushallitus (nuorten ops-perusteinen koulutus).

Ammattikorkeakoulutus: AMKOTA, Online-tilastot, opetusministeriö (amk-tutkinnot, nuorten koulutus).

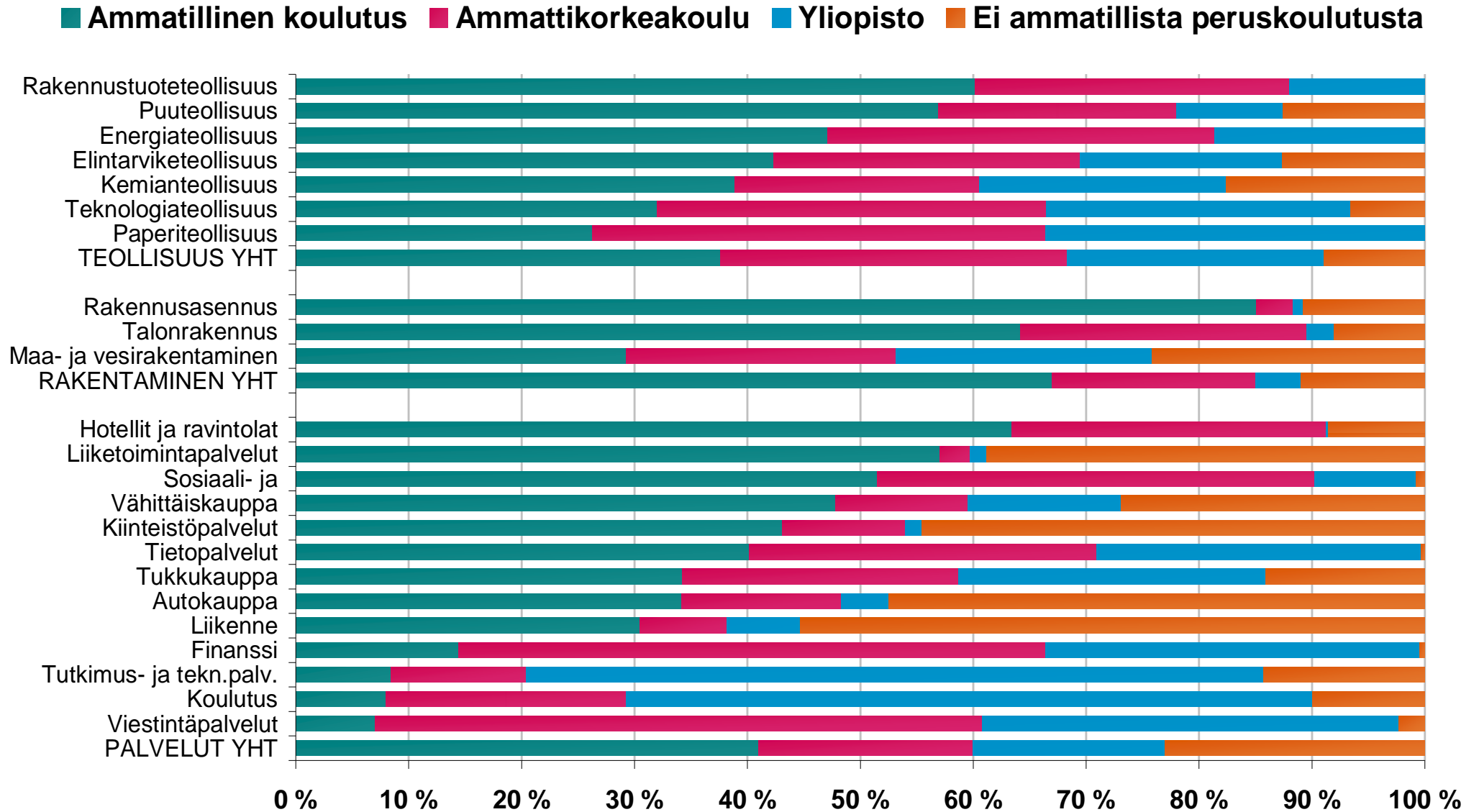
Yliopistokoulutus: Opetusministeriö (Haapamäki 30.9.2009).

Rekrytoinnin koulutusjakauma EK:n jäsenyrityksissä 2009, %

Lähde: EK:n henkilöstö- ja koulutustiedustelu 2009

Rekrytoinnin koulutusrakenne EK:n jäsenyrityksissä toimialoittain 2009, %

Lähde: EK:n henkilöstö- ja koulutustiedustelu 2009

30.3.2010 Satu Ågren/EL

Vuoden 2009 talustilanne on vaikuttanut poikkeuksellisella tavalla rekrytointeihin, mistä syystä tiedot eivät ole vertailukelpoisia EK:n aiempien selvitysten kanssa.

Sisältökysymykset ja yritysysteistyö etusijalle

Aloja, joilla aloittajia on **liikaa** (KT2012 väliarviointi 2009):

- Käsi- ja taideteollisuus
- Viestintä- ja informaatiotieteet
- Tietojenkäsittely (ammattillinen toinen aste)
- Sähkö- ja automaatiotekniikka
- Prosessi-, kemian- ja materiaalitekniikka
- Kauneudenhoitoala
- Matkailuala

Aloja, joilla aloittajia on **liian vähän** (KT2012 väliarviointi 2009):

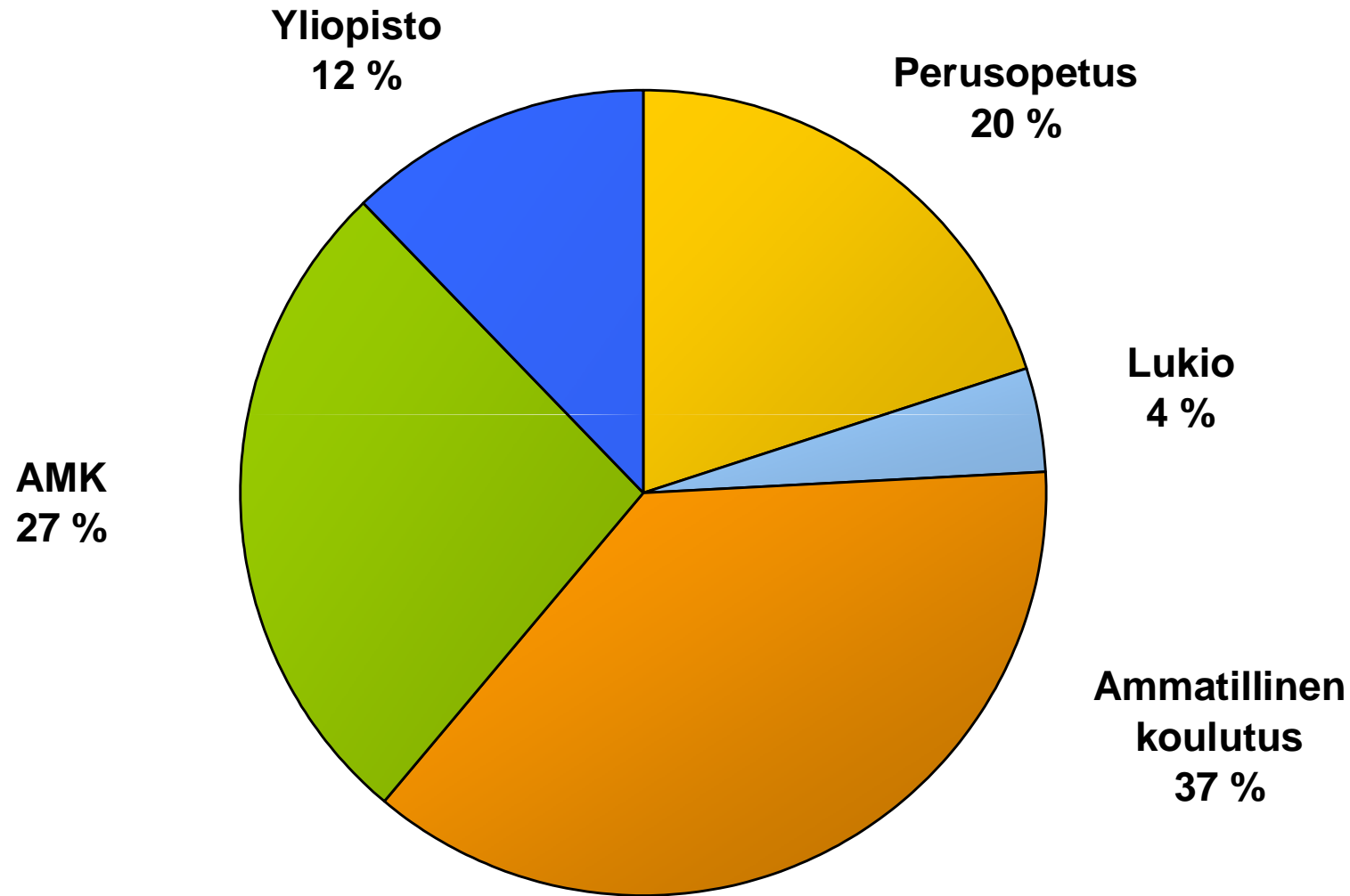
- Sosiaali- ja terveysala
- Lääketiede
- Kone-, metalli- ja energiatekniikka
- Puhdistuspalvelut

Huomaa! Koulutuksen **sisältö** ja **yritysysteistyö** keskeisiä, ei se, mihin luokitukseen koulutus kuuluu. Esimerkiksi sähkö- ja automaatio- sekä kone- ja metallitekniikassa uusia yritysten tarpeiden mukaisia **yhdistelmiä**.

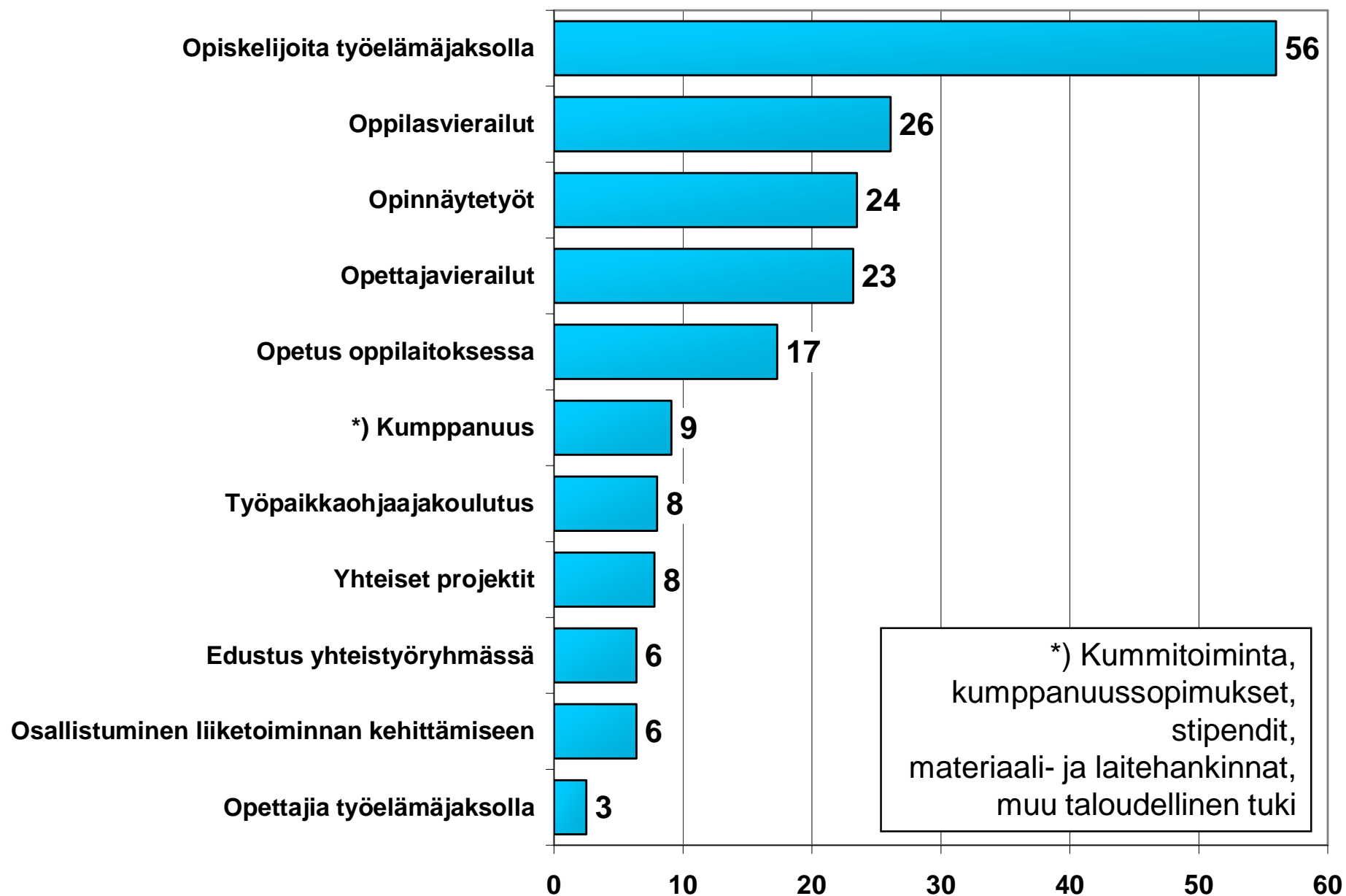
Koulutuksen ja oppimisen lähtökohdat: laadukkuus, tuloksellisuus ja työelämän tarpeet

- Koulutuksen laatu, vaikuttavuus ja työelämäyhteydet nostetaan kehittämisen painopisteeksi kaikilla koulutusasteilla.
- Koulutuksen osuvuutta parannetaan ennakoimalla työelämän muuttuvia osaamistarpeita.
- Koulutusjärjestelmää tehostetaan rakenneuudistuksilla, päällekkäistä koulutusta karsimalla sekä työelämän ja koulutuksen yhteyttä vahvistamisella.
- Koulutuksen vaikuttavuutta lisätään vahvistamalla tuloksellisuusrahoitusta kaikessa toisen asteen ja korkea-asteen koulutuksessa.
- Koulutuksen aloittamista ja valmistumista työelämään nopeutetaan opintojen ohjauksella, valintajärjestelmien kehittämisellä ja opintotuen uudistamisella.
- Opettajankoulutusta ja opetushenkilöstön osaamista parannetaan lisäämällä työelämä- ja yritystuntemusta sekä hyödyntämällä opetuksessa tehokkaasti tieto- ja viestintäteknologiaa.
- Etusija koulutuksen sisäänotossa annetaan hakijoille, joilla ei vielä ole opinto-oikeutta tai tutkintoa kyseisen asteen koulutuksessa.

Oppilaitosyhteistyön kohdentuminen koulutusasteittain EK:n jäsenyrityksissä 2008, %

Oppilaitosyhteistyön muodot EK:n jäsenyrityksissä vuonna 2008, %

Laadullisia osaamishaasteita

Millä osaamisella tuottavuus paremmaksi?

- Verkosto-osaaminen: verkostot kilpailevat maailmanmarkkinoilla tehokkuudella, innovatiivisuudella ja palvelukyvyllä, monialaisuus/erikoistuminen
- Tietotekniikan ja tiedon hyödyntäminen: tietointensiivistä palvelutyötä siirtyy verkkoon, automatisointi kiihtyy
- Palveluliiketoiminta: Palveluilla jatkuvuutta ja lisäarvoa teolliseen toimintaan
- Asiakasosaaminen ja kyky tuottaa elämyksiä ja merkityksiä, brändäys, viestintä, muotoilu: eksklusiivisten tuotteiden ja palvelujen tuotanto/kilpailu hinnalla
- Henkilöstöosaaminen: osaamisen hyödyntäminen ja kehittäminen, erilaisten osaajien tiimit, free lancerit, luovuus, jaksaminen...
- Teknologia-osaaminen
- Eettisyys, vastuullisuusJne. jne.

Lähde: Petri Rouvinen, Etna, Sitran ennakointityöpaja 2008

Suomella kovia haasteita

1. Tarve erikoistua ”sopiviin” korkean jalostusarvon aktiviteetteihin globaaleissa arvoverkostoissa
  2. Yrittäjäys- / yritteliäisyystalous (teollisuusmaiden erikoistuttava radikaalisti uuteen, elinkaarensa alussa olevaan tuotantoon)
  3. Kokonaan uudet tuotantoparadigmat (open source, uusosuustoiminta, loppukäyttäjien tuotanto, jne.)
- ➔ Mitä Suomeen jää?

Lähde: Sitran ennakointityöpaja 2008

Syntyä uusia osaamistarpeita (1)

- Mielikuvitus - merkityksen luominen – ”maailmojen tuotanto”
- Älyn ja innovaatioiden markkinat
- Tiedon luonne: moninkertaistuminen, ei niukka resurssi
- ”Yritykset tarvitsevat menestyäkseen myös hyvän mikroympäristön”
- Vrt konkreettisuus, ”nyrkit saveen”, Living Labs

Lähde: Sitran työpaja 13.3.2008

Syntyä uusia osaamistarpeita (2)

- Aineettomien elementtien korostuminen tuotannossa – esimerkiksi kyky oppia
- ”Taistelu mielen ekologiasta – prekaariset mielentilat, kyllästymisen, kyynisyys, pinnallisuus – millainen organisaatio ei väsyttä?” (Akseli Virtanen, HSE)
- Globaali kilpailu yksilötasolla
- Yhteisöllisyys ja itsensä toteuttaminen, ”oikeat” valinnat
- Vastuullisuus ja kestävä kehitys nousevat uuteen arvoon?

Poikkitieteellinen osaaminen

Kestävä kehitys, ekosysteemien toiminta ja elinkaariajattelu

Turvallisuus ja riskienhallinta (tietoturva)

Liiketoimintaosaaminen

-yrittäjäyys

Jonkin tukiaineen vahva hallinta

Teknologian käytettävyys ja tuotteistaminen

Vastuullisuus ja eettisyys

Tekniikan ydinosaaminen

Matemaattis-luonnontieteellinen osaaminen

Oman alan tekninen osaaminen

Tutkimus ja tiedonhankintamenetelmät

Menetelmäosaaminen: suunnitelmat, mallit ja ratkaisut

Elinikäinen oppiminen

Ammatillinen hyvinvointi/stressin- ja epävarmuuden sietokyky

Vuorovaikutus, kansainvälisyys ja organisaatio-osaaminen

Globaali arvoverkosto-osaaminen

Jaettu asiantuntijuus, yhteisöllinen oppiminen ja fasilitointitaidot

Kansainvälisyys- ja monikulttuurisuus-osaaminen

Knowledge management ja liikkuvan ja hajautetun työn tekeminen ja johtaminen

Osaamisen johtaminen

(Insinöörin) työ on monipuolisen osaamisen hyödyntämistä verkostoissa!

Arvot ja asenteet

Luovuus ja innovatiivisuus

Oppiminenkin murroksessa

Huippuyliopistojen luonteesta: yleisvaikutelma

Onko kovatasoisten korkeakoulujen perinteessä, opetus/tutkimussisällössä tai menetelmissä piirteitä, joiden omaksuminen voisi auttaa suomalaisen korkeakoulutuksen kehittämisessä paremmin liiketoimintaympäristön haasteita vastaavaksi?

Onko jokin näistä alueista jäänyt vähälle huomiolle Suomessa?

Täydennyskoulutus

Ryhmä vai yksilökoulutus

Perus vrt soveltava tutkimus

Luovuus ja rohkeus kokeilla uutta

Monipuolinen ikä/kokemus

Jatkotutkinto

Näky/ Kuva kokonaisuudesta "Big Picture"

Verkostot

Orgaaninen yhteys liike-elämään

Ihmimillisen pääoman kehittäminen

Monitieteisyys kunniaan

Perustutkinto

Perinteet velvoittavat

Itsenäinen ajattelu

Kansainvälisyys lähtökohtana

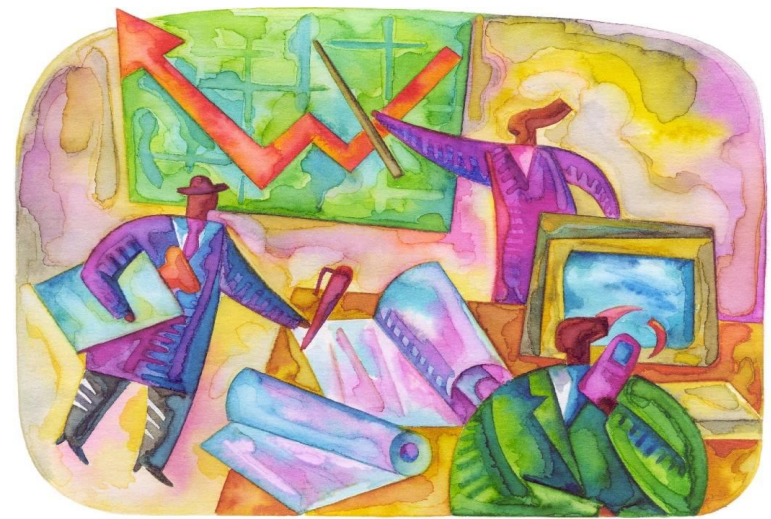
Oppimiseen vaikuttavia muutosvoimia I

- Sosiaalinen media ja muu toiminnallisuus
  - Oppijat itse vaikuttamassa sisältöön, sitoutuminen, roolien sekoittuminen, rajojen hämärtyminen
  - Paljon kehitettävää: ymmärrys, toimintatavat, teknologiat, mediataidot ja muut osaamistavoitteet, opettajan rooli, tilat, arviointi...
- Paradigman muutos
  - Tunnettujen tosiasioiden toistaminen vs. luova toiminta; näkemysten, tietojen ja taitojen hyödyntäminen tavoitteiden mukaisesti
- Opettajuuden muutos
  - Asiantuntija, tutor, mentor, kasvatus, yhteistyö

Oppimiseen vaikuttavia muutosvoimia II

- Globaali ulottuvuus
  - Vuorovaikutus, lähes rajattomat mahdollisuudet tietoon
- Kompleksisuus ja emergenttisyys, mikä vaikuttaa taustalla siihen, minkä “näemme”?
  - Arvot
  - Asenteet
  - Emootiot
  - Empiria
  - Estetiikka (visualisointi)
- Serendipiteetti: ei saada sitä, mitä tavoitellaan, vaan jotakin parempaa (strategic intelligence?)

(Insinööri) oppii myös tekemällä

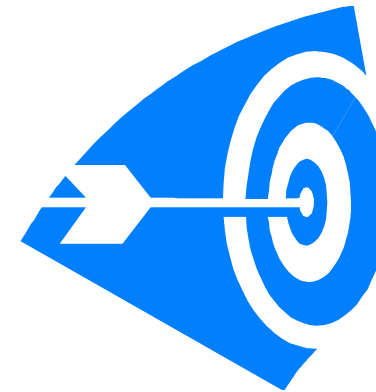
- Luova ongelmanratkaisukyky suomalaisen (insinöörin) vahvuus... vai onko?
- Korkeakoulutasoinen työssä oppiminen ja teoreettinen tieto täydentävät toinen toisiaan – oppimisen tukeminen
- Tutkintojen kehittämisessä kuultava työelämää

Lisätietoja:

Suomi tarvitsee maailman parasta insinööriosaamista,
Ida Mielityinen (Toim.), Tekniikan yhteistyöryhmä, TEK 2009

Kumppanuudet ovat välttämättömiä

- Osaamisperustaiset opetussuunnitelmat
- Substanssiosaamisen, ammatillisuuden ja asiantuntijuuden ymmärrys
- Tekemisen osaamisen arvostus
- Tekemisen osaamisen arviointi
- Yhteiset oppimisympäristöt
- Tutkiva ja kehittävä oppiminen
- Ennakointi

Työelämäyhteistyön edellytykset lisääntyvät, yrityksiä on entistä helpompi motivoida mukaan!

Ennakointi – mikä muuttuu?

OIVALLUS - 1. väliraportin ydinviestit

- Uudet ideat syntyvät **rajapinnoilla**.
Tulevaisuudessa haasteet ratkotaan **oppivissa verkostoissa**.
- Verkostoituminen muuttaa syvällisesti yritysten ja kokonaisten toimialojen toimintoja.
- Verkostoitumisen motiivi on ratkaisun hakeminen ongelmaan ja uuden luominen: **ympäristön ja ihmisen hyvinvointi** edellyttävät innovaatioita.
  - Suomi tarvitsee rohkeutta ja tekemisen meininkiä! – **Ideoista ei ole pulaa**, mutta niiden täytäntöönpanosta on.
- **Taidot** korostuvat tietojen rinnalla! Tulevaisuuden työ vaatii enemmän yhteistyötaitoja ja luovuutta.

Osaamistarpeiden ennakointi on...

Toimintaympäristön muutos?

Työ? Yrittäjäyys? Hyvä elämä?

Osaamistavoitteet?

Oppimisympäristö?

Arviointi?

Kumppanuudet?

Osaamisen hyödyntäminen?

Tulevaisuuden rakentaminen - koulutus, kehittäminen ja innovaatiot uudistumisen ajureina?

Oppiminen – mikä sitä edistää/estää?

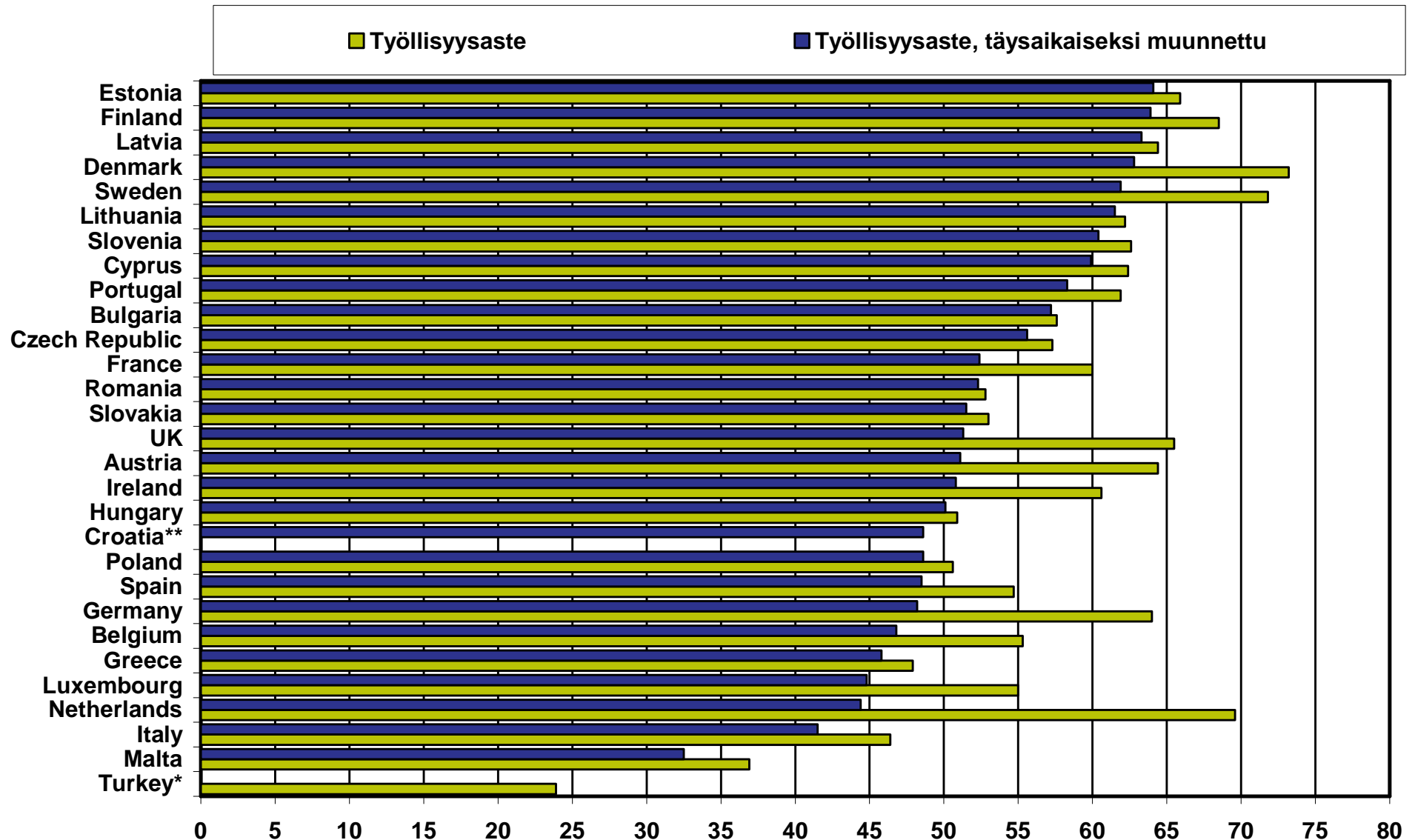
Elinikäinen oppiminen?

Koulutustarjonnan osuvuus voidaan varmistaa

- Nykytilan ymmärrys: talous meillä ja muualla, teknologia ja sen käyttöliittymät yhteiskuntaan, motiivit, asenteet, tietämys, tulokset → esim. opiskelijavirrat!
- Ymmärrys muutosvoimista yllä mainittuihin ja vaihtoehtoiset tulevaisuuskuvat: verkostot ja toimialat, yksityinen ja julkinen sektori, yhteiskunta, verkostoituminen, teknologia, tiedon hyödyntäminen, arvot ja asenteet, ympäristökysymykset, energia, uudenlaiset organisaatiot, ammatit ja osaaminen...
- Ennakointi = tuottavuuden edellytysten analysointi, testaus, jatkokehitys
- Osaamisen ennakointi: tavoitteina sisällöllinen kehittäminen, työtapojen uudistaminen ja koulutusjärjestelmän joustavuus, yhteistyö sidosryhmien kesken, ”osaamista rakentava ja kehittävä systeemi”
- Valintamenettelyjen kehittäminen (ja koulutusjärjestelmän jatkumo)
- Määrällinen ennakointi työkaluna
- Vaikuttavuus: ”erityisseuranta” eräillä opintoaloilla ja strategiset toimenpiteet:
  - toisen asteen ammatillisen koulutuksen järjestäjäverkon ja korkeakoulujen **rakenteellinen kehittäminen**, **tulosohjauksen** kehittäminen toisella asteella ja tulosneuvotteluprosessien kehittäminen korkea-asteella, tutkintojen suorittamisen **nopeuttaminen** ja **keskeyttämisen** vähentäminen sekä **työelämä- ja yritysytteyksien** vahvistaminen.

Työmarkkinoiden jakautuminen

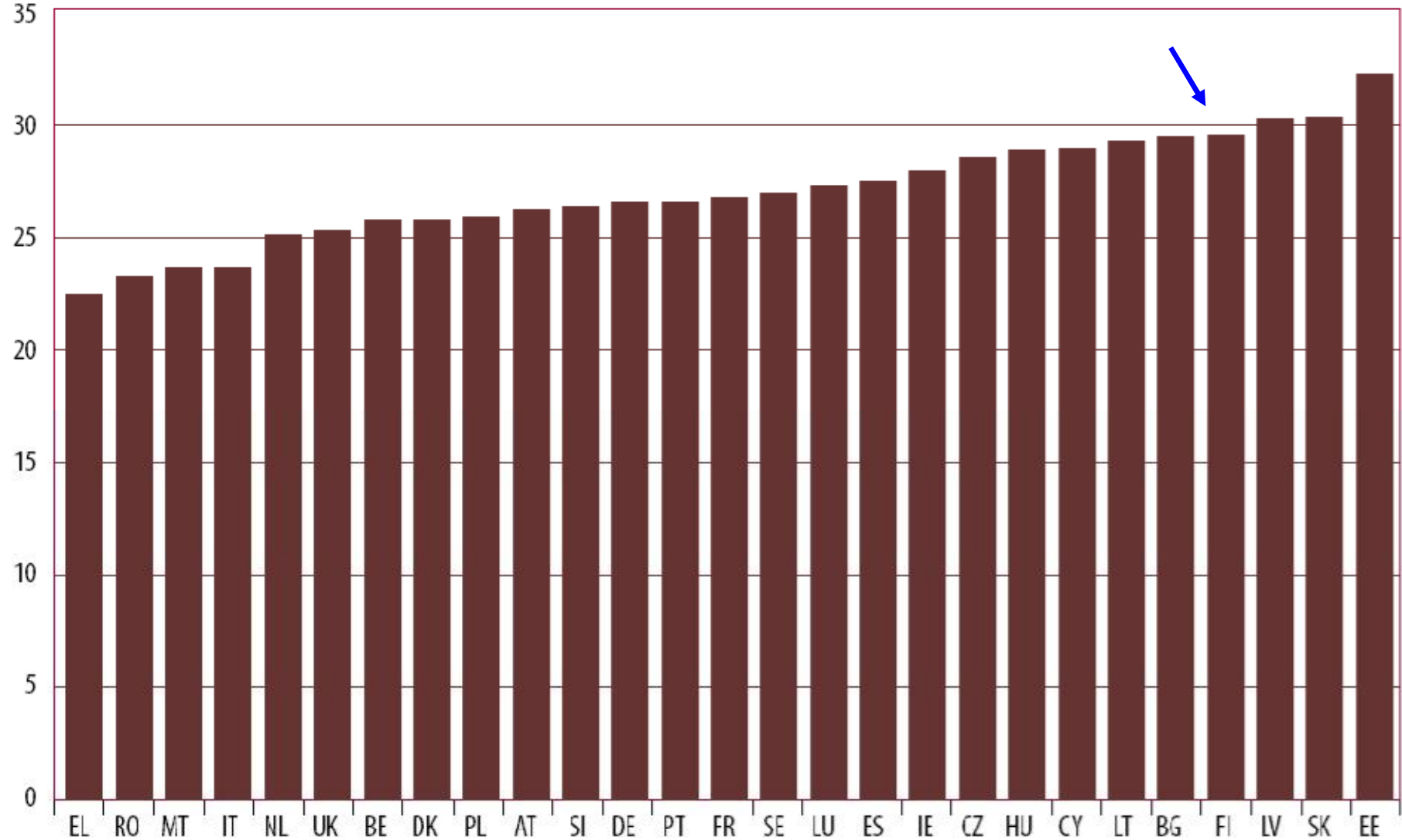
Naisten työllisyysaste EU-maissa vuonna 2007, 15-64-vuotiaat

40 *tieto vuodelta 2006, **tieto puuttuu

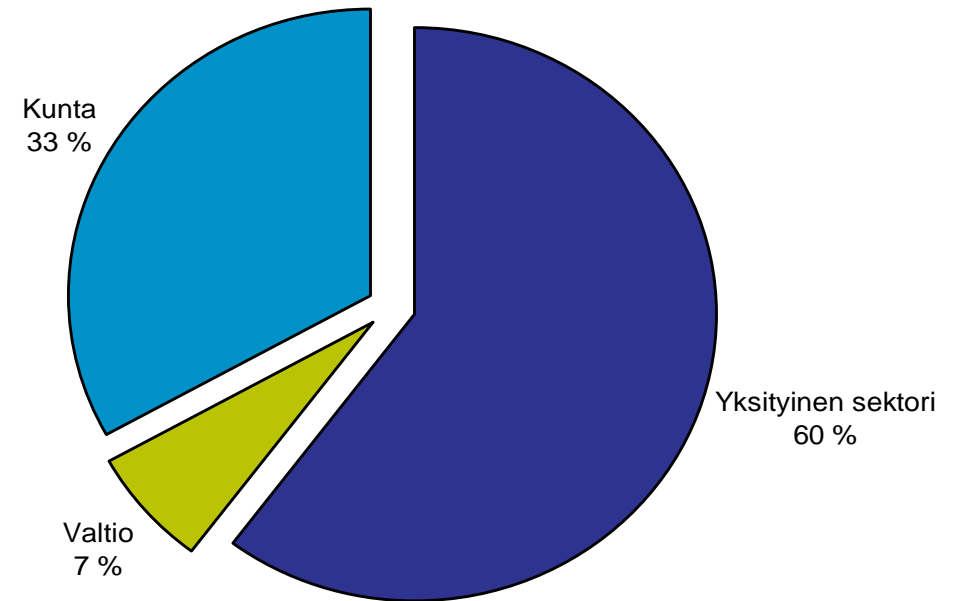
Työmarkkinoiden jakautuminen EU-maissa: ammattillinen segregatio 2007

Naisten ja miesten osuuksien erot eri ammateissa (ISCO-luokitus) on painotettu yhteen kuvaamaan työmarkkinoiden kokoi

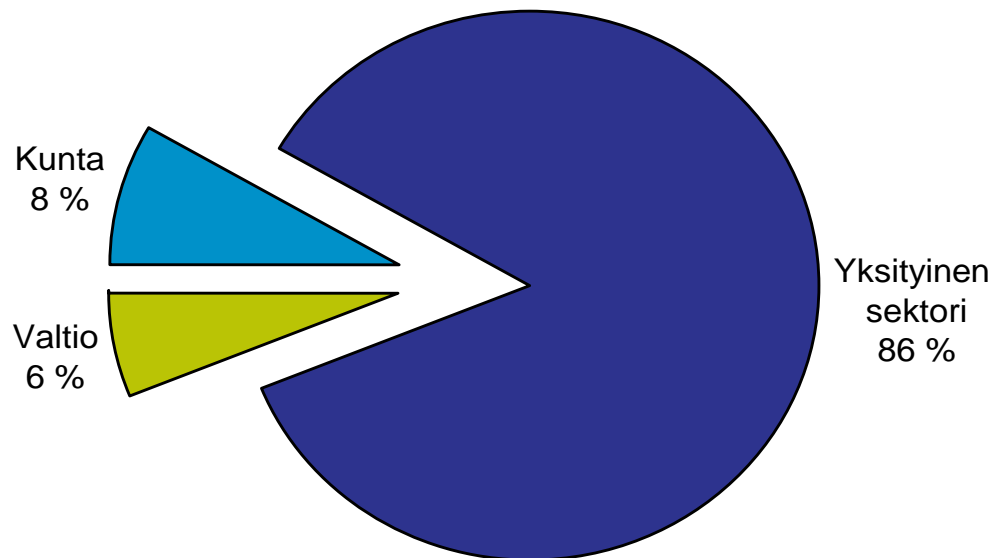

Työlliset työnantajasektorin mukaan vuonna 2009

Naiset

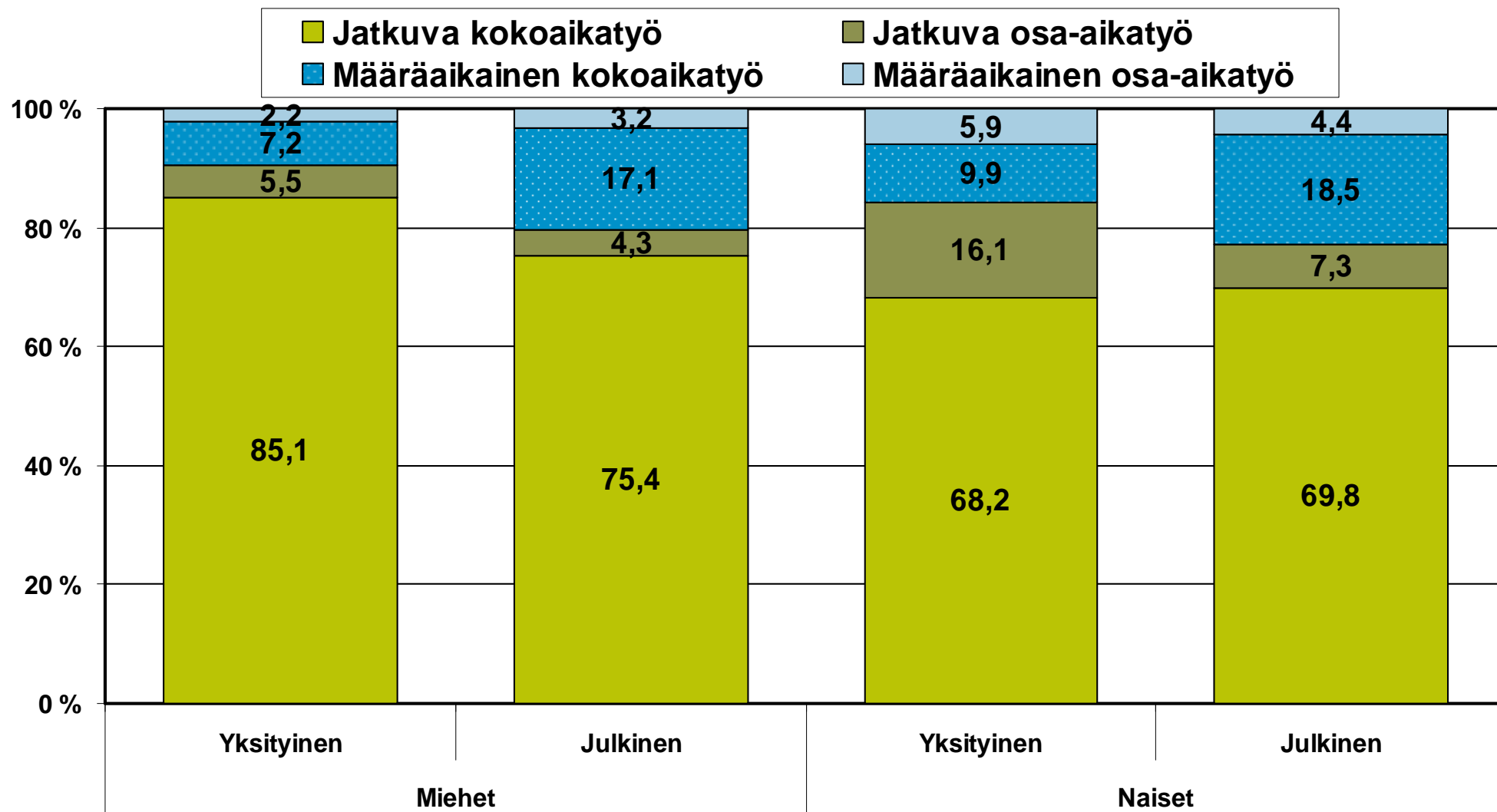

Miehet

Lähde: Tilastokeskus, tieto vuodelta 2009

Työsuhteiden muodot työnantajasektorin ja sukupuolen mukaan vuonna 2008, kaikki palkansaajat

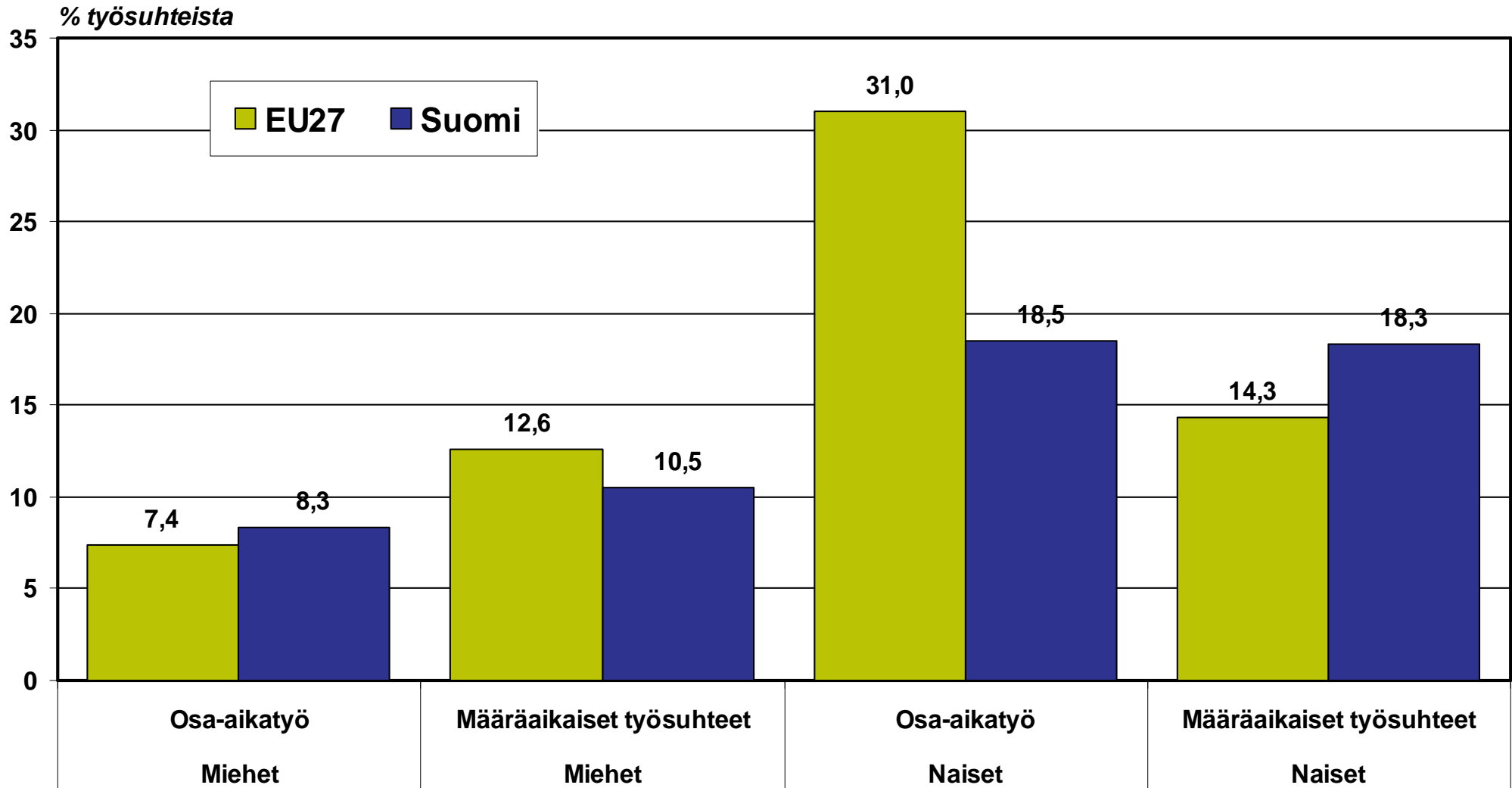

Lähde: Tilastokeskus, työvoimatutkimus

31.5.2010

Saukkonen

Osa- ja määräaikaisten työsuhteiden osuus työsuhteista Suomessa ja EU-maissa sukupuolen mukaan 2009

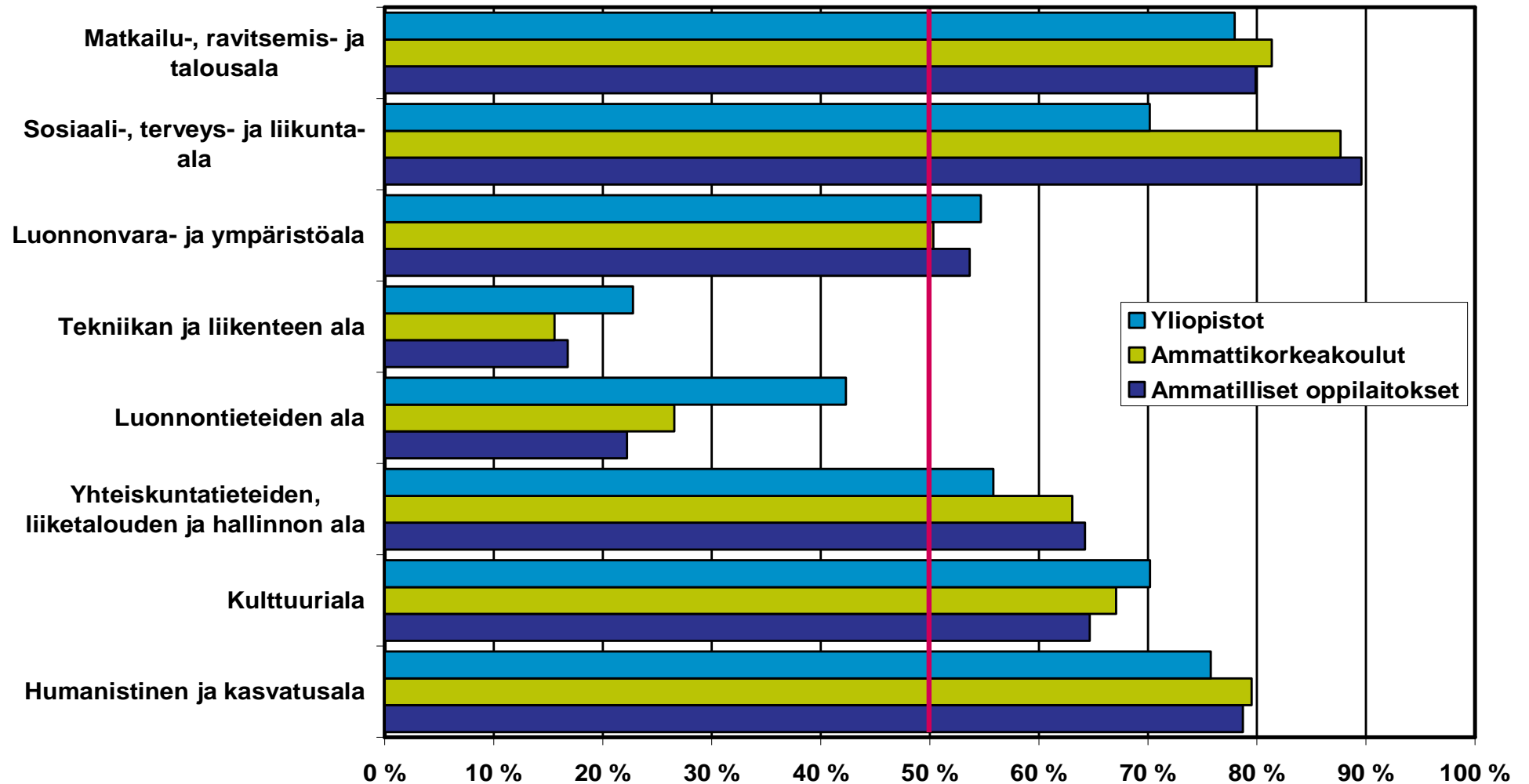
Lähde: EU:n komissio, Employment in Europe 2009

Määräaikainen osa-aikatyö sisältyy sekä osa-aikaisten että määräaikaisten osuuksiin.

7.9.2010

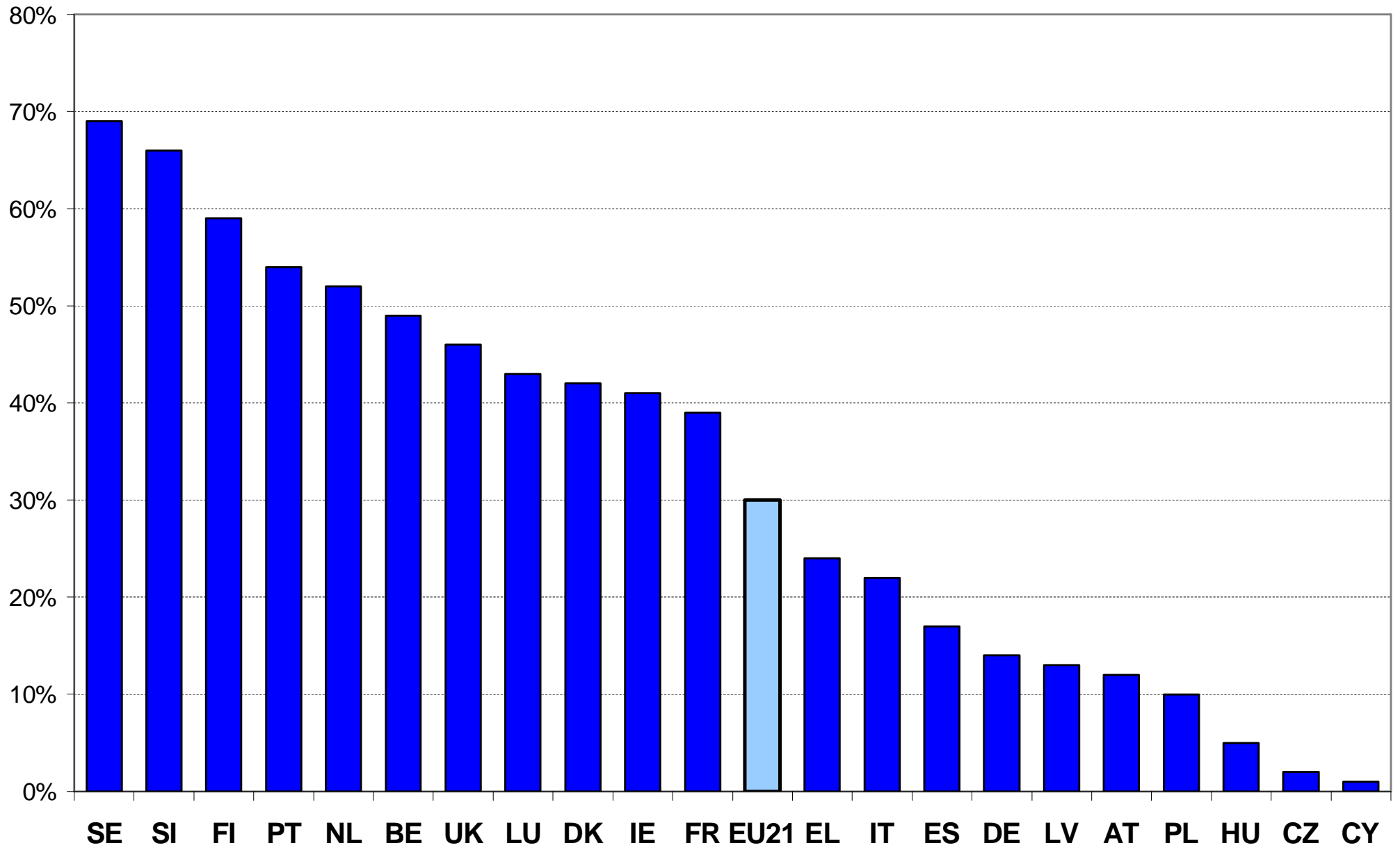
Saukkonen

Naisten osuus opiskelijoista koulutusasteittain ja -aloittain vuonna 2008

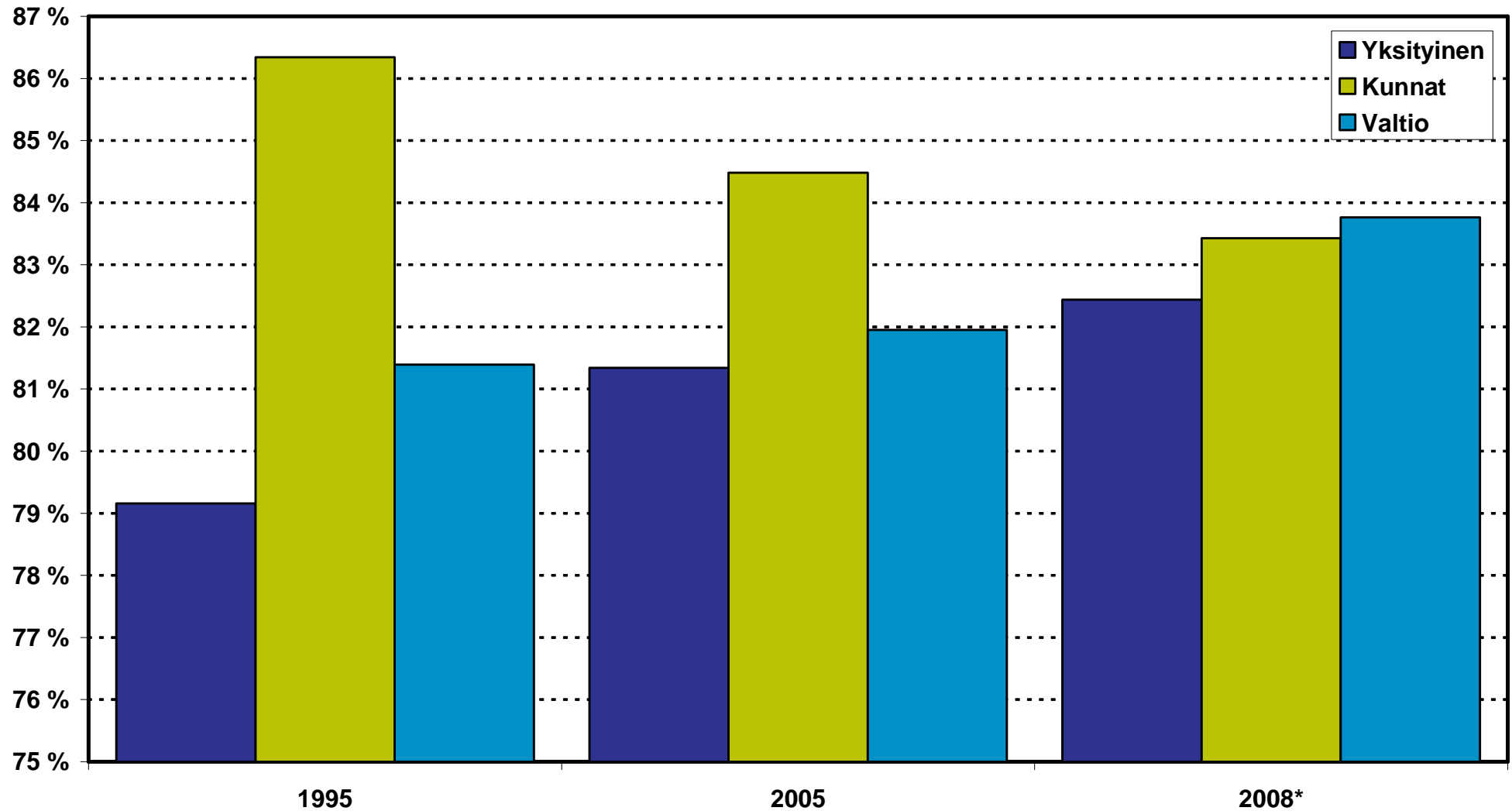

Lähde: Tilastokeskus, tieto vuodelta 2008, Opiskelijat koulutusaloittain

EU-maiden vertailu: isät vanhempainvapaalla yrityksissä

Naisten säännöllisen työajan kuukausiansio miesten ansiosta (%) sektoreittain

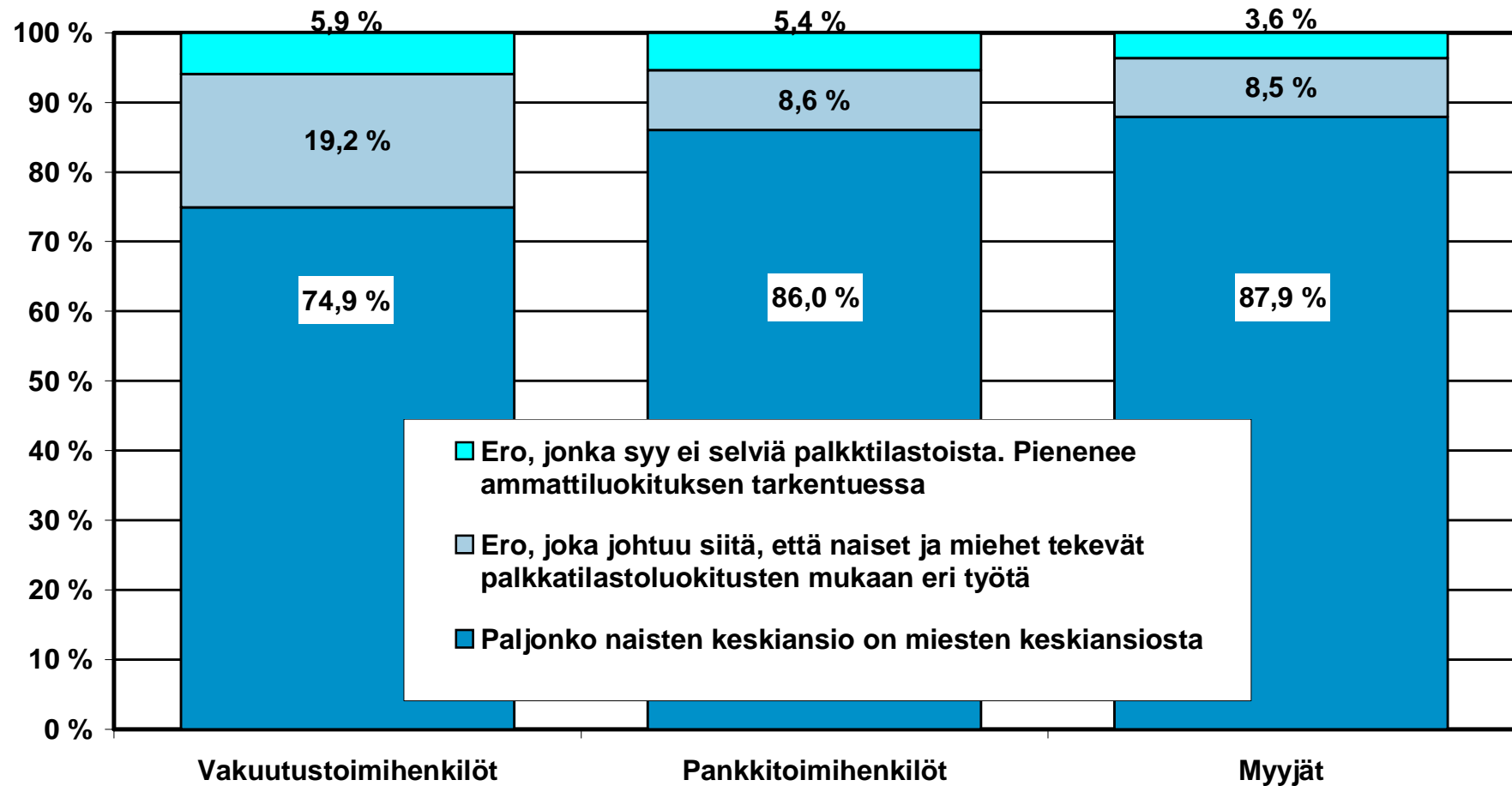

*ennakkotieto

Lähde: Tilastokeskus

Miesten ja naisten välinen keskimääräinen palkkaero?

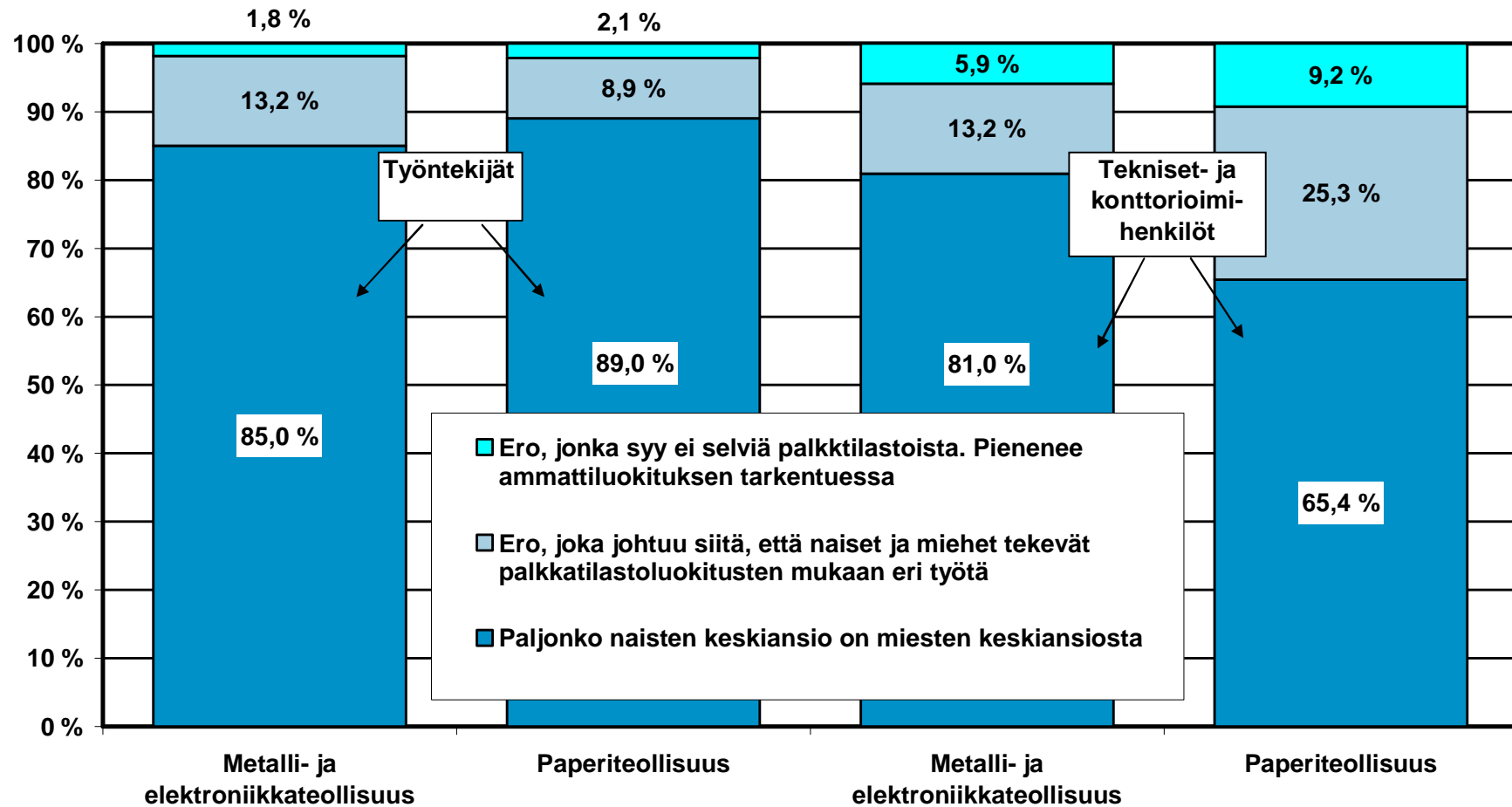
Saman yrityksen samoissa tehtävissä 0%

Lähde: EK

Miesten ja naisten välinen keskimääräinen palkkaero?

Saman yrityksen samoissa tehtävissä 0%

Lähde: EK

Työelämän muutos

- Osaamis- ja koulutustaso on noussut
- Kehittymis- ja vaikuttamismahdollisuudet ovat parantuneet
- Tehtävät muuttuneet monipuolisemmiksi ja itsenäisemmiksi
- Työ on koettu entistä useammin tärkeäksi
- ”Kiire on vaihtanut paikkaa”: Ennen teollisuudessa, nyt terveydenhuoltoalalla
- Työturvallisuuteen ja kehittämiseen panostaminen on lisääntynyt
- Toimihenkilöistyminen
- Ylempien toimihenkilöiden naisistuminen
- Palkkausjärjestelmä uudistunut

(TEM/Työolobarometri 2009)

Siitä huolimatta johtaminen on vaikeampaa kuin koskaan ennen

- Innovaatioiden vaatimus
  - Työhön sitoutuminen
  - Vuorovaikutus
  - Yhteisöllisyys
- Nettiympäristössä kasvanut Y-sukupolvi
  - Auktoriteettikäsitys on erilainen
  - Asennoituminen työhön on erilainen
  - Työ ei ole koko elämä, eikä määrittele itsetuntoa tai statusta
- Työntekijöiden laajempi kirjo
  - Ikäjakama, kansallisuus, kulttuuri, kieli, uskonto, sukupuoli...